

JUSTH ZSIGMOND

In memoriam 1863. február 16.*

Tavaly, levélhulláskor, régi adósságom törlesztettem. Mint a zarándok indultam el Orosházáról a határba, Szentetornyának és magammal vittem egy szobrász öcsémet, akit kioktattam, ki lett légyen az rövid földi életében, akinek sírjához most lelkem egész kegyeletével elindulák. Hol hatalmas port tapostunk, hogy a színes avar zörgött sarunk alatt.

Mögöttünk kocsi jön. Mikor elér, megáll és meginstál az öreg paraszt, ülnék fel, szívesen visz. Nem így akartuk, de a jó szívvvel ajánlkozót se lehetett megbántani. Csöndes, szép szava, figyelmessége elárulta, hogy Justh Zsiga kedves népéből, a nazárenusokból való. Hát még mikor megtudta, hogy mi járatban vagyok, hogy a „drága, boldogult kis urunk“ barátja messze földről csak azért jött el a pusztaságba, hogy pár percig egy fehér márványkereszt tövében álljon meg s aztán forduljon visszafele az apostolok paripáin . . .

Jó negyedórát szekereztünk vele. Kérdeztem a régiekről. Emlékezett mindenre, mindenkire. Puskás Lidia él, ott lakik a szomszédságába, nem fog rajta az idők vasfoga, még most is szemrevaló szép asszony. A Czombos István három gyönyörű legényfiát gyászolja, kettőt orosz föld, egyet — a legkisebbet — a Monte St. Michael kötörmeléke temetett. A Zana István két hete halt meg. „Hát tetszett ösmerni? Persze-persze, hiszen még süvölvény legény volt, örömét lelte a világi vígasságban és színházat is játszott a kis urunk kedvéért. Később megvilágosodott és megtért. Nagyon szerette az Úr, sokat szenvedett *ebben* az életben. — A Szentiványi Jóskát tetszik kérdezni? Él még az, de már nem a régi nyalka gyerek, rongya sincs már a szép libériának . . . Most is ott él a tanyán, béres a zsidó bérlőnél . . .“

Megmozdult a szívem, hát találok még ott valakit a közvetlen környezetéből és épen azt, aki lefogta a haldokló szemeit. Nem fogadtuk el a felajánlott ozsonnát, a falu közepén leugrottunk a szekérről és nekivágtunk az útnak. Alig ösmertem ki magam, a százesztendő nyárfák, jegenyék bárbar módon kipusztítva. A csonka gyökértörzsektől úgy búcsúztam, mint egy-egy lelkemnek kedves régi emberemtől.

Hát még a kastély! Kerítése árva romokban. Nyesetlen utak, összedőlő filgóriák, félig a földbe temetett csonka szobrok, a pirosmuskátlis rundelláknak nyoma sincs. Pusztulóban minden. De jó is, hogy embert se látok és nekivághatunk a bozótnak, tudom a járást, megtalálom a sírköveket. Besüppedt, virágtalan halmok. Csak az ő márványkeresztjét futja, öleli a borostyán. A tábláját, az egyetlen szóval, ami rá volt vésvé, „Fuimus“ — ellopták. Csupa sívárság minden, — jobb is lett volna nem látni . . .

* Ma hatvan esztendeje született a békésmegyei Szentetornyán, a lombos park közepén álló ősi kurián Justh Zsigmond, a magyar Turgenyev.

Előkapdásszák az ólak közül Szentiványi Jóskát. Toprongyos, rosszul táplált öreg ember cammog elé. Erről se hinné senki, hogy valaha a párisi lányok, menyecskék kacsingattak rá. Zsigának volt a belső cselédje, bizalmasa, totumfakja. Kérdem, megösmere-e? Jól rám néz és nemet int. Nem is csoda. Harminc esztendeje is van, hogy nem látott. Aztán megmondom neki, hogy ki vagyok. „A kicsi úrfi, lelkem!” és alig tudom meggátolni, hogy meg ne csókolja a kezemet. Aztán szóbeszédéből felépítjük a régi boldog világot. Nagyot nézett volna valami nem benfentes, mikor hallotta volna, mint emlegetett, hibátlanul mondva a neveket, ez a vagabundus alak külországi hercegasszonyokat, világhíres-neves írókat, tudósokat. Nagy szóbeszédben odaérünk az oszlopos tornáchoz . . . Jóska, ballagva mellettem, egyszerre megtorpan és rámnéz. „El se tudom hinni, hogy itt van az úrfi, a temetés óta nem járt itt senki fia . . .“

Mindenütt rendetlenség, lezüllés. Percekig se ő, se én nem tudtunk szólani. „Nem a régi világ van itt úrfieskám! Még a kegyelmes úr is élt, mikor árendába adták a birtokot, azóta felé se néznek. Pláne amióta Aradon oláh világ van. A sok drága holmit mind behureolták a városba. Nem méltóztatik itt már semmire se akadni a boldog időkből, — ha csak magamat nem prezentálom“, viccelt az öreg, de kiesordult a könnye . . .

Mégis bementünk a házba, az „öregek“ébe. Sírni való ízléstelenség tobzódott. Az ősi antik bútorok helyén rossz vásári holmi, a színpompás szőnyegekén rongyok . . . A bibliotékában, ahol a drága koporsó feküdt, förtelmes szecessziós lányszoba.

Jóska kulcsokat zörget. Menjünk át a „legényházba“. „Ott lesz ám csak nagy szomorúsága, ifiuram!“ A benyíló, a két szoba, ahol Zsigának otthona volt, most magtár, szerszámkamra, majdnem szemétdomb. A régi, fehérre lakkozott faburkolatot örli a szú . . . Hát ez volt valaha a fejedelmi pazarsággal és a tudós connaisseur ízlésével berendezett meleg fészek? A „studio“!? — Csukott zsaluk mögött, alig látni a félhományban. Pókhálók cafrangjai között porlepett képet találok, a légypiszoktól alig látszik. Megösmérem. Ott lógott a pipázóban, a régi lithográfia „Kazinczy meglátogatja Kisfaludyt Sümegeen.“ Ezer emlék éled bennem. Úgy ahogy megtisztogatom és elnézem soká, úgy, mint mikor István bátyám magyarázta rendre, hogy kik azok a deli uraságok. „Ezt a képet szeretném.“ — „Tessenek elvinni, úgysis a szemétre kerül, mint a többi, a zsidóné nem bánja.“ — „Azt úgy nem lehet, hanem kérje el s aztán adja be Orosházán a patikába, onnan elküldik nekem.“ De ráakadtunk Jean de Néthy, Bunny fotografiájára, azt mégse hagytam ott, neki kedves kezek rótták arra a meleg ajánlás betűit . . .

Melegen szorítottam meg Jóska kezét búcsuzóra. „Hát még én is kérdeznék egyetmást, ifiúr, vagy hogy is tiszteljem már az urat? Tessék már valamit beszélni, hogy vannak a régi ösmérésök? A Feszty úr? A Hubay úr? A Hegyi Aranka nagysága? A Minka méltósága? A Laei báró? A nagy-őriek? A Forgáchék? Meg a Malonyay, a Pekár, a Bródy?“ Csudálatos memóriával rendre kérdezte, ki nem hagyott egyet is.

Lemenőbe volt a nap, előttünk még hosszú kilométerek útja, hát csak rövidere fogtam a feleletet. Feszty, Mednyánszky, Hegyi Aranka, Malonyay, megtértek már oda, ahol Zsiga van. A nagy-őri majoreskót Galiciában ölte meg egy buta muszka golyó. Az egyik Forgách szintén meghalt. Czóbel Minka most is Anareson. Bródy olyan legény, mint volt. A Pekár azóta

nagy úr, miniszter lett. — „Már megbocsásson úrfi, de ezt mégse hiszem el . . .“ — mondta naivan, kétkedő pislantással, sunyin mosolyogva . . .

Még egyszer visszanéztem az elvadult parkba. A nap utolsó sugarai beletűztek a szemembe, talán azért csordult ki a könnyem? . . . Búcsúzkodtam . . . Ide se jövök többet! Hogy összeomlott a gyerekálombeli kacsalábon forgó aranyos, tornyos, tükrös tündéerkastély . . .

*

„Imádtá a titokszerű fenséges erőt, mely a kimagyarázhatatlan minden, s amely előtt csak leborulunk, a nélkül hogy megérthetnők.“
 „Nincs halál, csak élet, — élet volt, van és lesz.“
 „Az életben a nyugalmat szerette, a végezt ma, — a végtelent holnap.“

(Fuímus.)

A kilencvenes évek elején Strobl mester epreskerti műterme, az a szép görög templom és romantikus kertje volt a pesti „széplelkek“ rendes találkozó helye. Gyakran járt ott az öreg József királyi hercegünk és fenséges hitvese, (akkor mintázta a művész a „Laci gyereket“, a kisjenői erdőben tragikus véget ért „szép és nagy reményt“), az orleansi hercegi pár, Csáky Albinné, a két legszebb és legmagyarabb grófkisasszony Széchenyi Hanna és Alice (öt Toldi Piroskájában tette örökre élővé a bronz), Szápáry Ilma, Lónyay Margit, a Pejacevics-lányok. Szóval a társaság színe-java. Komoly művészi viták folytak a nemes atriumban, szellemes, bohó tréfák a romok között.

Ott ösmertem meg Justh Zsigát.

Valami síremlék mintájához álltam. Görög ruhában, félig csupaszon. Göndör hajamat olajág-koszorú szorította körbe. Nem vett figyelembe, aféle professzionátus modelnek vélt: csak a mester velem váltott barátságos szavaira vette észre tévedését és azt nagy kedveskedéssel ütötte helyre. Estére már kivitt a szigetre vacsorázni.

Kevés embert szerettem, csodáltam jobban, mint őt. Alig tanultam valakitől többet, szebbet, mint tőle, akinek szkeptikus mottója volt: „valahogy csak lesz, sehogya sohase“ és akit mégis belül a legnagyobb tűz, a remeket alkotás lángja hevített . . .

Nyole könyvet írt: Gányó Julesa, Fuimus, Pénz legendája, Káprázatok, Delelőn, Művész szerelem, Páris elemei és a Pusztá könyve, melyet Polignac Melchior herceg, — congeniális és intim barátja, — fordított franciára. (Erről írta Eugéne Marbeau a „Le charme de l'histoire“-jában: „Távolság és idő hézagokat hagynak és tanulmányozni egy idegen faj életmódját, melynek polgárosulása más körülmények létezésével ment végbe, majdnem egyenlő a történelem megírásával. Justh Zsigmond könyve bizonyára nagy tetszést aratott korunkban, amely annyira vágyik a nem ismert új behatásokra; a munka hódolat a nagy, szép Magyarországnak, melynek nemcsak erőteljes nemzetét, hanem saját magának jellemét is olyan találon esetelte.) Nyole könyv csak, de mind örök életű. Szinte már klasszikusak.

Mérhetlen hálával kell mindig rágondolnom. Ő volt az, aki először fogott kézen és vitt, hogy bekukkantsak a nagyvilágba. Ámulva-bámulva nyitottam kerekre nagy és kíváncsi gyerekszemeimet és akkor mindenből csak azt láttam, hogy mindenki mindenütt bálványozza őt.

Már a külseje, megjelenése a nem mindennapi emberre vallott. Fajmagyar neczpáli őseit a XII-ik századig sorolhatta, de szlávosan szőke volt. Sovány, vékonycsontú, finom emberpéldány. Olyan, mint egy stilizált Van Dyck kép, amilyeneket az én Willy Geiger barátom füstögetett Madridban. A feje, selymes hajával, akkor divatos szőke szakállával, valóságos Krisztusé. Érdekes, hogy mikor Antocolsky hereeg, a nagynevű orosz szobrász mintázta, egy oszlopfőn ülve, ugyanakkor egy pandantját is elkészíttette remekének, ugyanabban a pózban: egy faunt, s a fej azon is Justhé. Nem lehetett megmondani, melyik a jobbik portréja.

Justh Zsiga feje a legfinomabban megrajzolt fők egyike volt, melyet valaha a teremtó alkotott. Kék szeme csupa lélek és ez a lélek olyan földi köntösben, amely számára a legméltóbb. A lélekteli szem csupa szemlélődés, megfigyelés és kétségének valami zománcot ad a melankólia. Egész lénye, mint a mimóza, rendkívüli tiszta érzékenység. Ami jellegzetessége volt az embernek, az volt a jellegzetessége az írónak is. Írásaiban, regényeiben az új, Nyugatról jövő irányok első úttörője lett. Mint a verselésben Czóbel Minka. Koruk egyiket se értette meg: a későbbi fejlődésben aztán a fundamentumrakókat elfeledték . . .

Univerzális műveltsége, sokat utazván: figyelt, tapasztalt, lett látóköre, roppant nyelvismerete, nagyúri modora révén felette állott kora tollforgató mestereinek. Tanítványai, később divatos írók, az ő tudásának kincsesládáját tele marokkal lopták meg. Ma őket jobban ismerik. Justh szerencsés volt nem kenyérért és boldog nem muszájból írni. Ha dolgozhatott, az neki különös lelki gyönyörűség volt.

Élni két világban élt.

Páris volt az eleme, Szentetornya a magyar lelkiösmerete . . .

*

Párisi háza volt az első szép, ízlésteljes, művészi otthon, melyet láttam. Talán kicsit túlszűfolt, de érthető, mert mindent szeretett és semmitől se tudott megválni, aminek lelke van. Az őt környező dolgok pedig mind művészkezek remek alkotásai. A legkisebb, a legjelentéktelenebb is. Amint lelkikérdést csinált a ruhája és az alkalomnak, tónusnak megfelelő nyakkendője megválasztásából, olyan ízléssel válogatta íróasztalának csecsebecsét vagy rendezte el töméntelen vázájában a virágait.

A barátait szintén ugyancsak megrostálta. Sokan ösmerték, sokan éltek közelében s használták ki őt. Ezeket „embereim“-nek nevezte, baráti köre exkluzív volt, oda nehéz a bejutás. Ruppert C. W. Bunny és A. C. Ewels angol festők, Antocolsky, Taine, Pitt, egy hollandus író, Vacarescu Helén, a bukaresti poéta lány, aztán Jean Berge, Saillaide, Leopold Savine, Camill Ducet, Juliette Adam, Sarah Bernhardt s a párisi társaság akkor legünnepeltebb kedvence, Jean de Néthy, egy magyar származású rendkívül szép és talentumos hölgy — Némethy Emmy —, aki nagyanyja, Schaffenburg-Attems grófnő révén, Anastasius Grün atyafiságából való volt. Ez a fiatal leányka kiváló műfordító, Petőfit, Reviczkyt az ő révén ösmerték a franciák. Magyar barátai a három korán elhunyt és zseniális mágnásfiú: Batthyány Géza, Csáky István és Széchenyi grófok. Milyen nagy terveik voltak a nobiles leventéknek, hányszor hallgattam elbámulva, megszdülve a magyar jövőbe vágó beszélgetéseiket. Aztán Prielle Kornélia, Czóbel Minka, Büttner Bob, gróf Forgách Istvánék, Fesztyék, Hubay Jenő,

gróf Vay Péter, Mednyánszky Laci, Jászai; — vádolták is, hogy intimusait inkább a felső tízezrekből válogatja. — Ez mégsem volt egészében igaz, de ha ott az elfinomult légkörben inkább talált szellemrokonokra, az természetes, de hogy a név, a születés nem *minden* volt előtte, azt legjobban jellemzi pár szava a kétségbeesett Reviczky Gyulához, mikor az megtudta, hogy csak egy tót szolgáló törvénytelen magzata s a Reviczkyek gőgös hada tiltakozott, hogy az ősi nevet viselje.

„Dobd oda nekik a nevet, válassz magadnak mást: azt tedd halhatatlanná!“

Páris legelzártabb palotái: a Polignacok hotelje, Mathild hercegnő háza, comtesse Diane szalónja, Sarah Bernhardt termei tárva álltak előtte. És nemcsak hogy *passe-par-tout* szerzett ide, ahova hogy eljuthasson, Rubikonokat kellett átlépnie, de megkülönböztetett és kegyelt alakja lett a társaságnak.

Legjobban Diane grófnőnél érezte magát. Nemcsak mert ott várta őt baráti köre, de mert ott a mult századvégi Páris szellemi életének legkiválóbbjai: Prudhomme, Jules Lamatre, Henez, Boisjolin, Monton, Eduard Hervé, Ulbach, Desrosne, Jean Airard, Borgab voltak a vendégek. Aztán vonzotta a három legszellemdúsabb parisienne: Mme Daudet, Bernhardt és Adam. De főleg a ház úrasszonya . . .

A grófnő korának első asszonya. Hotelje egy múzeum. Kincses bútorok, álomszönyegek, csodás bronzok, Correggiok, Memlingek, Hobbemák, Delacroix-k, Guillaumettek az antik brokáttal bevont falakon és faragott állványokon. A grófnő társasága osztályozva volt. Minden hétfőn vagy nyolcszáz embert fogadott, ezek egynegyede már hivatalos volt a hónap első péntekjének estéyeire, minden pénteken már csak ötven lett beinvitálva, hétfőn csak húsz ebédelt nála, amikor Sully Prudhomme ült a főhelyen és szemben vele, fekete bársonyban, drága csipkével, nyakán egy keskeny vérvörös szalaggal, csudás szép nyakát és vállait bámultatva a háziasszony. Ezeken a *petit-dinereken* mindig ott találjuk Zsigát.

Nemcsak asszonynak volt kiváló és különös példány a comtesse, de írónak is. „Maxime de la vie“-je a legpompásabb, legelsőrangúbb gondolkozó fő könyve. Káprázatos, szinte wildei szellemesség és életfilozófia:

„Nem félek az Istentől, ha mindent tud.“

„Amit valakinek mondunk, az a fele sem annak, amit tőle eltitkolni igyekszünk.“

„Fájdalmunk csak úntatja azt, akit el nem szomorít.“

„Aki egy házasságot összeboronált, az rendesen egy ösmerőst áldozza fel egy barátjának.“

„Ha el akarod üzni az unalmasokat, úntasd őket.“

„A szellem játszhatja a szívet, de a szív nem a szellemet.“

„A nagy szellemek az életben úgy keresik egymást, mint a honfitársak a külországokban.“

„Mi a kacérság? Ígérni és azt nem állani, eldobni és visszatartani.“

Ezernyi ilyen szellemszókra pattant ki ebből a fényes asszonyi elméből. Képzeltetni, milyen érdekes és értékes volt egy ilyen hétfő esti szellemi szóczata. Goncourtok pennájára való. Pótolhatatlan veszteség, hogy ő, — mint azok, — nem vezetett naplót. A gall esprit quintessenciájának marandó emléke lett volna. Az intimus fehérasztal mellett „a perenek áldoz-

tak mindent s a percet lehetőleg olyanná kívánták tenni, aminő még addig nem volt". A legexotikusabb, bűbajos szellemvirágok nyílása volt.

Természetes, hogy embernek kellett lenni a talpán és a fejében, aki ott helytállott. Justh pedig tökéletes ember . . .

A legízletesebb pezsgőnek is csömör a vége.

Ilyenkor menekült Párisából, a Nagyalföld pusztájára, csöndes Szentetornyára.

Az ősi kúria, a hatalmas jegenyék, a vadvirágok a gyopárosi réten, a ház mesemondó ősi bútorai, de főleg a parasztjai tiszta egyenes értelme és szólásai vonzották.

Az öreg kondorosi bojtártól tanulta az élet mottóját: „valahogy csak lesz, sehogy sohse volt“ és mindhalálig használta levélpapírosán s egyéb apróságain.

Velük, köztük élt. Ösmerte őket kívül-belül. Ezt „Gányó Julesá“-ja mutatja meg legjobban. Élt annak minden alakja, magam is szentől-szembe láttam őket.

Egyik szenvedélye volt velük színházosozni. Parkjában, Isten szabad ege alatt, öreg fák, bozontos bokrok voltak a természetadta dekorációk. A gyepen a nézőközönség. Nyári alkonyatkor játszottak a válogatott lányok, legények. De nem a falusi műkedvelők kedvelt és obligát népszínműveit, hanem — klasszikusokat. A régi görögöktől — Molièreig. Nem beléjük nyomorítva, hanem az értelmükre bízva. Egy — talán a legjobban és mindenkit meglepően sikerült — előadás színlapját őrzöm:

SZENTETORNyai KÖRSZINHÁZ

Augusztus 16-án

A KINCS

Plautustól

SZEMÉLYEK:

Élvezet — Puskás Lidia	Megaronedes — Czombos Mihály
Inség — Kis Rózi	Pholto — Kulcsár Pál
Charmides — Éliás József	Lysiteles — Györgyi József
Lesbonikus — Czombos István	Stasimus — Rajki István
Callicles — Zana István	Sycophanta — Máté Lajos

Kezdetre 5 órakor.

Kétkézi munkások, dohányos gányók olyan előadást produkáltak, hogy a meghívottak és hozzáértők szeme-szája elállott.

A „legényházban“ elfoglalt szobái az igazi, vérbeli gyűjtőre vallottak. Indiai újtjáról mesés bronzokat, álomszerű fátyolhímzéseket hordott össze, egy mumiát kedvelt virága, a piros muskátlik erdeje vett körül. Könyvtára nagyízlésű kötésekben, csupa remek, válogatott munka. Ott töltöttük a pihenés óráit.

Ha épp társaságra vágyott, telegráfozott Párisba, Londonba, Pestre, a Nyírségbe és menten ott termettek, akik szerették, akiket szeretett.

Életmódja, étkezési rendje a már megszokott franciás volt. A pazarul terített ebédlőszoba hatalmas asztalát nagy vendéglátások idején úgy

ültük körül, ahogy a néhai kolozsvári cigányprímás, aki Londont járt a vigasságos walesi herceg gavallériájából s mesélte: „egy király, — egy cigány . . .“ A szellem princei mellett egy-egy tanyai paraszt. Worth remekének szomszédságában ünnepi, ezüstpitykés kék mándli, a new-bondstreeti frakkok között nagyvirágos, suhogós selyem viganó, nehézrojtos nyakbavetős kendő. Tíz óra múltán engem — a gyereket — aludni küldött. Asztal-bontás virradóra volt. — Nem egyszer, mikor a céció végén elcsendesedett a ház és már egy vendégszobában se égett a gyertyavilág, besurrant hozzám, felköltött, a cipőt hónunk alá szorítva, harisnyás lábbal osontunk végig a folyosó kőköcskáin s a kert mögött könnyű brieska várt és Czombos Jóska röpítette a paripákat, ki a Gyopáros kellős közepire. Leterített medvebőrök, pompás italok, illatos cigaretták vártak. Hanyattfeküdve lestük a hajnal pirkadását, az első pacsirtaszót és élveztük a füstjeinkkel szálló vadvirágok mézes illatát.

Azután messziről odacsendült az Orosházáról kiharangsolt öreg Puresi szordinós muzsikája. Zsiga két kedvence nótája: „Ki tanyája ez a nyárfás . . .“ és „Már én többet kocsislegény nem leszek . . .“

A legszebb órák elmúlt életemben . . .

*

Páris volt életpezsdülése. Tornya a nyugalma, Budapest egy közbeeső szürke stáció.

A potemkini városnak nem volt szellemi élete. Amit a francia szalónnak nevez, ahol a szellem, a születés, a mód, a rang, a munka találkozik, arra a magyar fővárosban nem talált. Egy-két jó órát csak a Váci-utcai Korona kávéházban tudott tölteni, ahol az írók tanyáztak. Neki a „grande vie“ kellett . . .

A múlt század elején a Karacsok, Vitkovicsok, Méreyek, Gyertyánffyak, Gyöngyössyek, Fáyak, Csapók úri házának fehérasztalánál találkozott a magyar renaissance. Főleg Fáy Andráséknál. Nagyszerű képét adja ennek egyik versében az ifjú Zichy Antal:

„ . . . Fáy András háza körében
Mely a Szívesség s a Múza tanyája vala,
Ó igen, ott láttam legelőször a Szózat íróját
És a komoly Bajzát, s Toldyt, a műszeretót,
És a kemény Kont költőjét, s Gaált, aki híressé
Tette Peleskét, meg hát az öreg Szemerét,
Elsőt tán, ki meleg keblére ölelte Petőfit,
S mindig sírni tudott lángeszű verseinél!
Ott termett a „Fóthi dal“ is; és hány szép, nemes eszme
Lőn elhintve s erős karra emelve legott.
Megfordult ott Széchenyi is, Kossuth s a hazának
Akkor is oszlopa már, a haza bölcse: Deák.
Schodelné egy dalt zengett el, Lendvayné tán
Egy verset s követte Egressy vagy Megyeri . . .“

Azután a szervilis Petrichevich-Horváth, majd a hatvanas években Hajnalka (Rózsaági Antalné), aki Dumast és Marie lányát látta vendégül egy olyan fényes estély keretében, melyet évekig emlegettek, Csekonics

grófné, Pulszky Ferencék, De Gerandóék, Blaskovich Miklósné próbálkoztak. Aki leghivatottabb lett volna a közkedveltség és becsülés révén, Prielle Kornélia asszony, nem élt nagy társaséletet, irtózott a tömegtől. Károlyi György gróf övegye, Hollóssy Kornélia és ha itthon volt a bajor király kegyelte Bulyovszky Lilla, mutattak ugyan fel némi eredményeket, de az ő szalonjuk élete se volt hosszantartó. Még legtöbb eredményt a Wohl-lányok, Stefánia és Janka érték el. Házukat szívesen látogatták: Liszt Ferenc, Haynald, Arany János, Rosti Pál, Szerdahelyiék, Eötvös, Kemény Zsigmond, az Ábrányiak, a Pulszkyak, Falk, Bókay, Tóth Lőrine, Vámbéry, Gyulai, Lévay, Hollánék, Beksicsék s a fiatal generáció. De ez se volt az igazi, Wohlék maguk nem adtak fényt, csak a vendégek aranyozták az ő hajlékukat. Beniczkyné is akart valamit, de belebukott a sok kanapé-kérdésben. Ha egy író főrend volt vagy ordó díszítette, csak azt tessékelt ahhoz az asztalhoz, ahol v. b. t. t.-ék szüresölték a teát...

Zsigát a pesti társasélet sivársága, mesterkéltsege, szegénysége kétségbe ejtette. Lámpással keresett valakit, egy dámát; neve, szelleme, összeköttetései, műveltsége, tapintata a maga úri házánál megteremtse a magyar szellemi élet központját, ahová mindenki örömmel, szívesen megy. Előbb a szellemdús Veres Pálnéra gondolt, ahol már rendes otthona volt a „kis akademiának“, de akinek helyzete mégsem mindenben fedte Zsiga kívánságait. Végre rátalált. Gróf Csáky Albinné Bolza Anna grófnő személyében. Aztán szétrepültek a városban az első aranysegélyű, duplacímeres kartonlapocskák, az invitációk. A fényben ragyogó Andrássy-úti palotácska termeiben ott volt mindenki. Mágnsók, honatyák, írók, festők, szobrászok, tudós professzorok, muzikusok, színészek és világszép asszonyok. Csak a legfontosabbat nem lehetett ott találni: a kedélyt. Pedig az úrnő csupa tapintat és leleményesség volt. Idegenek álltak szemben idegenekkel. Egy Jókai, Mikszáth, Benczúr, Berzeviczy, Falk, Rákosi vagy főrendek, vagy politikusok lévén, könnyen találtak társaságra. Vámbéry, Hubay, Popper, Strobl, Perotti rendjeikkel jól dekoráltak, hogy megkülönböztetettebbek legyenek. A többiek, — szép nevek, igaz talentumok, — csak úgy lézengtek a szobák során, vagy egy-egy komájukkal diskuráltak. Még néhány főszerkesztő az ambiciózus öregurak társaságában, vagy a sportújság redaktora a fiatal gavallérok között csak lavírozott ideig-óráig. Láttuk Zsigán, hogy bántja a kudarc.

A grófné és Justh, — még két vagy három rout után, — szomorúan látták a koraszülött, gyöngye csecsemő-ábránd kimúlását.

Azóta néhány gazdag és kultúrált lipótvárosi úriház asszonya egy-egy időre valahogy nyélbeütötte a dolgot. Ma már csak shimmy kell...

Zsiga nagybeteg lett. Pusztult a tüdeje. Egyiptom után a Riviérán keresett gyógyulást. Tudta pedig, hogy vége van...

Csak az szomorította, hogy mennyi témája van megiratlan.

Cannesban halt meg 1894 október 9-ikén.

És harminenég éves volt!

Ott ült a nyitott ablaknál, puha takarókba burkoltan, — ahonnan annyiszor esodáltak a tenger játékát, — lent üde, rózsás angol misszek, „az élet tavaszai“ hajigálták a tenniszlabdákat, fel-felkacagtak hozzá és egy

rakett pajkosan röpített be az ablakon egy magnolia-virágot... Arcán mosolygás és a hindu „máles“ kifejezése...

A formás, puha kezek dobta virágok egy haldokló ölébe estek és pár perc múlva már a zokogó Szentiványi Jóska kérges tenyere fogta le örök álmora a két kék szemet...

Most sokszor álmaim drágán kísértőjét.

Piros volt a temetési végtisztesség. Csupa piros muskátli minden koszorú, kifosztva az üvegház s a falubéli viskók ablakai. Piros selyem a koporsója. Márványszobor feküdt benne és úgy mosolygott, ahogy csak a márvány tud mosolyogni.

Nyole daliás parasztleány vitte a szentmihálylovát. Az ő legkedvesebb aktorai. Nyole lány, talpig fehérben, citromba szúrt rozsmaring-ággal a kezükben, ment a koporsó két oldalán. A „vőfélyek“ és a „nyoszolyó-lányok“. Mindnek pergett a könnye. Jóska alig bírta vonszolni magát; a menet élén a gyászfátyolos keresztet vitte...

Oda áták mély sírgödrt, ahol a színháza állott. Épp a kellős közepére. Soha annyira „lapátos embert“, (ami békési temetésen a legnagyobb megtiszteltetés jele), ott volt minden férfiember a szarvasi tanyáktól a esáki pusztáig...

Később a megtört szülők egyszerű fehér márványkeresztet emeltek tetemei fölé.

Ötletemre, páran még csatlakozva, akeiót kezdtünk, hogy Tornyan emléktábla, esetleg szerényebb szobor hirdesse az ő emlékezetét időtlen időkre...

Jókai, Czóbel Minka, gróf Forgáchék, Feszty és Jókai Róza, báró Kemelen Farkas, Strobl szívesen lettek segítő-társak.

Zsiga édesapja, az öreg, vak Justh István, levelet íratott hozzám:

„Igen tisztelt Öcsém Uram!

Igen meghatottak minket hozzám intézett becses sorai, melyben értesít, hogy szeretett boldogult Zsigmond fiam emlékét oly nagyszerűen megörökíteni szándékoznak. Fogadják ezért leghálásabb köszönetünket. Ezen tervről értesültem már a lapokból, különösen a Makói Hirlapból, de nem tudtam, való-e a hír? Nem lehet valami kedvesebb szülőkre nézve, mint az, ha gyermeküket ily kitüntetés éri, azért fogadják még egyszer a résztvevők és elsősorban igen tisztelt Öcsém Uram, forró, hálás köszönetünket. Idemellékelve küldöm a kívánt beleegyezést. Arra kérem egyúttal, szíveskedjék engem időnként működésükről tudósítani. Mi október közepén téli szállásunkra, Budapestre megyünk. Én egy éve betegeskedem, de nem vagyok, fekvő beteg. Öszinte tisztelője

Justh István s. k.“

Mellékelve:

„Alulírott a legnagyobb örömmel, sőt hálás kifejezésem mellett adom beleegyezésemet arra, miszerint buzgó irodalompartoló lelkes honfiak és honleányok által boldogult szeretett fiam, Justh Zsigmond emlékének meg-

örökítése céljából tervezett emléktábla és szobor pusztaszentetornyai birtokon, mint boldogult fiam születése helyén s ahol műveinek legnagyobb részét is írta, elhelyeztessék és felállíttassék.

Pusztaszentetornya, 1896 október 10.

Neczpáli Justh Istvánné s. k.“

Előttünk: Henczély Károly, közs. tanító, ifj. Kontsek Pál, bérlő.

Pusztában elhangzott szó lett Czóbel Minka lelkes felhívása.

Emléktábla, szobor ma sincs...

Talán megmozdul a „Társaság“ szíve?

Nemrég Zsigárol beszélve, a nemes ifjú Geiszt Gazsi adott rá pár ezer koronát.

Olyan szívesen átadnám a szent és szép örökséget, rátestálnám a lelkes terv kivitelét valakire, aki — fiatalabb nálam...

*

Pár héttel a temetés után Justh Gyula meghívott néhányunkat, válaszunk valamit emlékül a drága barát hagyatékából. Tárva állt előttünk a dúsgazdag ifjú kincsesháza.

Én szerényen két ezüst kézelő-gombot választottam és kértem. Meg is mosolyogtak érte.

Azért akartam ezt, mert láttam, hogy leggyakrabban viselte és mert tudtam a históriáját; azokból a szűzmáriás ezüst huszasokból készült, melyeket Kossuth először veretett és maga ajándékozott volt Zsiga nagyanynának.

Arcképe mellett őrzöm az egyiket. A másik valakié Pozsonyban, aki nekem egykoron legkedvesebb volt az egész világon...

*

Mikor Wohl Janka házánál utoljára gyűlt össze a társaság, már nem csak a meghívottak és választottak előtt nyílt meg az ajtó. A kedves, meleg otthon. Licitációra gyűlt össze a közönség. Jóbarátokat kegyelet, hiénákat az üzlet hozott oda. Szegény, negédes kis Janka, talán a sírjában is megfordul, ha meglátja, micsoda vegyes a társaság az ő szép, gondos birodalmában!

„Egy Krisztus-fej! Gipszből!“

Halálos csend. Azt hittem verekedni, tülekedni fognak érte.

Annyi jóbarátja volt ott, meg lekötelezettje Justh Zsigmondnak, tisztán szerénytelenség lett légyen, ha én aspirálok rá...

Öt forint először..., másodsor..., harmadszor...

Torkomat fojtogatta a sírás, feljajdulás...

Egyszerre előlép a háttérből jó Hubay Jenő uram, nagyobb summa bankópénzt dob az asztalra, indul kifelé a szoborral, — de közben megvetéssel néz körül és végigmér szempillantása egyptár ficsúrt, irodalmároskodót, álbarátot...

Illő kegyelettel őrzi ma is Margit-rakparti palotájában az „értéktelen“ gipszfigurát, Strobl mestertől...

Sidney Carton.